

Analyzing the Causes of the Failure of the Islamic Revolution and the Strength of the Theory of the Revolutionary System in the Cross-Border and International Arena

Behzad Ghasemi*

Bahadur Shahriari**

Abstract

Based on this, the upcoming article with the basic question that; "What are the causes of the Islamic revolution and the strength of the revolutionary theory system and what are its overarching themes in the cross-border and international arena?" It seeks to identify its components and indicators. This article is done with a qualitative approach, it tries to answer it using thematic analysis method. The statistical population of the research includes the statements of the leadership known as the "Second Step of the Revolution" statement. Using the theme network method, one of the theme analysis methods, the qualitative findings indicate that the components and indicators extracted from the theme network include four dimensions and 32 components. In this article, four themes of revolutionary internationalism, compatibility of domestic ideals and foreign behavior, exportation of revolution, and revolutionary government/system were presented. As a result, the descriptive findings extracted from the statement can be a suitable basis for understanding the reasons for the permanence and strength of the theory of the revolutionary system in the future and future studies.

Key Words: Permanence of revolution, Iran, Ayatollah Khamenei, revolutionary system, international system.

---

* Associate Professor, Department of History of Islamic Revolution, Faculty of International Studies, University of Imam Hossein University, Tehran, Iran, (Responsible Author), Ghasemi.b@ihu.ac.ir.

** Assistant Professor, Department of Islamic History of Iran, Faculty of Islamic Studies, Imam Hossein University, Tehran, Iran, B.shahriari@gmail.com.

تحلیل علل مانایی انقلاب اسلامی و استحکام نظریه نظام انقلابی در

عرصه بین الملل

بهباد قاسمی*

بهبادر شهریاری**

چکیده

تحقق ارزش‌های دینی در شکل‌گیری و پیروزی انقلاب اسلامی و ایده‌پردازی پیرامون نظام انقلابی (مانایی و ماندگاری انقلاب) همواره از اهداف اصلی و محوری رهبران انقلاب اسلامی بوده است. با توجه به اهمیت و ضرورت موضوع، در این پژوهش هدف و تمرکز اصلی بر شناسایی و تحلیل متغیرهای دخیل و مؤثر بر علل مانایی انقلاب اسلامی است. پژوهش پیش رو از نوع کاربردی و با روش آمیخته (کیفی-کمی) و با استفاده از نظریه «نظام انقلابی» در پی تبیین و کاربست شاخص‌های احصاء شده از نظریه در عملکرد و کارکرد نظام سیاسی ایران پس از انقلاب است. پرسش پژوهش حاضر این است که علل مانایی انقلاب اسلامی و استحکام نظریه نظام انقلابی چیست؟ و نمونه‌ها و مصادیق عینی و انضمامی آن کدام‌اند؟ در این پژوهش مشخص شد عوامل بین‌المللی گرای انقلابی، آرمان داخلی، صدور انقلاب و دولت انقلابی تأثیر بیشتر و برجسته‌ای در مانایی انقلاب اسلامی دارند. از این رو با کاربست نظری و تبیین عوامل و مؤلفه‌های شناسایی شده، مصادیق عینی و انضمامی هر یک شناسایی و تبیین شدند. در نتیجه تعامل فزاینده (جبهه مقاومت و اتحاد بین ملل اسلامی و جبهه‌های رهایی‌بخش) و تعامل‌گرایی ضد نظام سلطه (دفاع مردم‌پایه و تاب‌آوری در مقابل نظام سلطه) سبب مانایی انقلاب اسلامی شده است. **واژگان کلیدی:** انقلاب اسلامی، رهبران انقلاب، مقاومت، نظام انقلابی، نظام بین‌الملل.

* دانشیار، تاریخ انقلاب اسلامی، دانشکده مطالعات بین‌الملل، دانشگاه دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)، تهران، ایران
(نویسنده مسئول)
Ghasemi.b@ihu.ac.ir

** استادیار، تاریخ ایران اسلامی، دانشکده معارف اسلامی، دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)، تهران، ایران
B.shahriari@gmail.com

مقدمه

تحولات داخلی در کشورها زیرمجموعه و از اجزای اصلی تشکیل دهنده نظام بین‌الملل به شمار می‌رود. در نتیجه برخی تحولات بنیادین داخلی همواره به شکل‌های گوناگون نظام منطقه‌ای مجاور یا فرامرزی و نیز حتی کلیت نظام بین‌الملل یا جهانی را تحت تأثیر قرار داده است. نگاهی گذرا به تاریخ روابط بین‌الملل به‌خوبی این روند تأثیرگذاری متقابل میان تحولات داخلی و شکل‌گیری ترتیبات جدید منطقه‌ای و بین‌المللی را نشان می‌دهد.

وقوع و گسترش درگیری‌های موسوم به جنگ‌های سی‌ساله مذهبی بین سال‌های ۱۶۱۸ تا ۱۶۴۸ که صحنه داخلی کشورهای اروپایی را درگروان کرد، دیری نپایید که این تحولات به‌ظاهر داخلی، آرایش سیاسی کل اروپا را دستخوش تغییر کرد (دولاندلن، ۱۳۶۸، ص ۴۲۷؛ ماله، ۱۳۶۳، ص ۲۳۶). تقسیم اروپا به سه بخش شمالی عمدتاً پروتستان، جنوب عمدتاً کاتولیک و بخش مرکزی ترکیبی متضاد از نیروهای دو مذهب یادشده، سرانجام نظم جدید منطقه‌ای را به وجود آورد که پایه شکل‌گیری نظام وستفالیایی به‌عنوان سرآغاز ایجاد نظام دولت-ملتی و پدیده ناسیونالیسم (ملی‌گرایی به‌جای قومیت‌گرایی) و سکولاریسم (دولت‌گرایی به‌جای دین یا مذهب‌گرایی) از پیامدهای آن بوده است (نقیب‌زاده، ۱۳۸۳، ص ۱۹۸).

جنگ‌های استقلال آمریکا طی قرن هجدهم باوجود آنکه در دهه نخست این قرن ماهیتی داخلی و بومی داشت، خیلی زود منشأ تأثیرات شگرف و عمده‌ای در چگونگی شکل‌گیری نظام بین‌المللی و نظم نوین جهانی در پایان قرن هجدهم شد (پلانو و التون، ۱۳۷۵، ص ۴۸). تأثیراتی که محسوس‌ترین آنها در آرایش جدید دول اروپایی و تحدید نقش اروپایی‌ها در قاره آمریکا (تحت تأثیر دکترین مونروئه) و ظهور یک بازیگر جدید و مهم یعنی ایالات متحده آمریکا در نظام بین‌الملل بود (حجت‌زاده، ۱۳۸۲، ص ۲۴؛ امام جمعه‌زاده و تویسرکانی، ۱۳۸۶، ص ۶۵۲).

وقوع انقلاب فرانسه، آنچه در سال‌های ۱۷۸۹ تا ۱۷۹۹ درون مرزهای کشور فرانسه اتفاق افتاد، خیلی زود و حتی پیش از آنکه نتیجه قطعی و نهایی آنها داخل فرانسه روشن شود، منشأ و تأثیرات عمیق و گسترده‌ای در سطح اروپا شد. این تأثیرات عبارت بودند از: رواج و تقویت ناسیونالیسم مدرن، آزادی، برابری و حقوق بشر به‌عنوان گفتمان حاکم بر نظام بین‌الملل، تشکیل یک نظم مبتنی بر تصمیمات کنگره وین از ۱۸۱۵ به بعد و قطب‌بندی اروپا (تقسیم قدرت میان پنج قدرت اروپایی انگلستان، روسیه، پروس، اتریش و فرانسه) تا یک‌صد سال استمرار پیدا کرد (ماله و ایزاک، ۱۳۶۴، ص ۲۳۸؛ پالمر، بی‌تا، ص ۷۱؛ توکویل، ۱۳۶۹، ص ۳۱).

تأثیرات منطقه‌ای، بین‌المللی و جهانی ظهور نازیسم در آلمان و فاشیسم در ایتالیا که زمینه‌ساز

قطب‌بندی اروپا شده و جهان به دو بلوک متفقین و متحدین و آغاز جنگ جهانی دوم با بیش از ۵۰ میلیون کشته و سرانجام شکل‌گیری سازمان ملل و شورای امنیت به شکل امروزی شد (هاوگن، ۱۳۸۹، ص ۶۳؛ آلاریس، ۱۳۷۱؛ استوارت، ۱۳۸۸، ص ۲۳؛ سرژ، ۱۳۷۰، ص ۱۱۲). تقسیم جهان به دو بلوک شرق و غرب یا کمونیسم بین‌الملل و سرمایه‌داری جهانی ریشه در انقلاب بلشویکی چپ در ۱۹۱۷ در روسیه و گسترش تفکر لنینیستی پس از جنگ اول جهانی و گسترش استالینیستی پس از جنگ دوم جهانی داشت.

وقوع انقلاب اسلامی: آنچه در سال‌های ۱۹۷۹ یا ۱۳۵۷ و پس از آن در کشور ایران اتفاق افتاد، در حین نهضت انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی علیه‌السلام و پس از پیروزی و استقرار نظام جمهوری اسلامی منشأ و تأثیرات عمیق در عرصه فرامرزی و بین‌المللی شد. رواج گفتمان انقلابی، استقلال، آزادی، مردم‌سالاری دینی، نفی سبیل و درنهایت شکل‌گیری قطب سوم در جهان و در تقابل با بلوک شرق و غرب سبب تشکیل نظام سیاسی و نظریه نظام انقلابی در جهان شد. پس از فروپاشی بلوک شرق و ظهور گفتمان انقلابی، گفتمان انقلابی با نقش محوری ایران و رویکرد نظام سلطه با نقش محوری آمریکا در تقابل و کشاکش هستند. مقاله حاضر نیز علل مانایی انقلاب اسلامی و استحکام نظریه نظام انقلابی در عرصه بین‌المللی را مورد بررسی و تدقیق قرار داده است.

ادبیات تحقیق

انقلاب اسلامی ایران و نظریه نظام انقلابی

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران و استیلاء گفتمان اسلام سیاسی بر نظام برآمده از انقلاب اسلامی ایران، ماهیت نظام سیاسی پیشین را دگرگون کرده و نظام جمهوری اسلامی در ایران بنا شد. رسالت مهم و بزرگ انقلاب اسلامی «تمدن‌سازی» بوده که به اشکال مختلف در اصول مختلف قانون اساسی آمده است. تمدن‌سازی در برهه‌هایی از تاریخ ایران و اسلام اتفاق افتاده و با انقطاع تاریخی، در تمدن‌سازی گسست ایجاد شده است. پس از معاهده وستفاليا در ۱۶۴۸ و به‌ویژه با پایان جنگ جهانی دوم کشورهای اسلامی در موضوع تمدن‌سازی دچار سردرگمی شده و برخی دنباله‌رو غرب، و برخی دیگر در تلاش برای یافتن هویت تاریخی خود بوده‌اند که انقلاب اسلامی در دوره معاصر بازتولیدکننده تفکر فرهنگ تمدن دوره طلایی در عصر اسلام بوده است.

تمدن‌سازی غربی گونه دیگری از نظام سلطه است که توسط دولتمردان غربی و آمریکایی دنبال می‌شود. روش آن دولت-ملت‌سازی است. در این نگاه دولت-ملت‌سازی به اقدامات تحت رهبری نیروهای خارجی گفته می‌شود که تلاش می‌کنند نهادهای ضعیف یا دولت‌های ورشکسته را از نو بنا کنند.

نوع دیگر دولت ملت-سازي مدنظر غرب مربوط به موافقت‌نامه کشورهای ثروتمند و توسعه یافته تعهد می‌کنند دولت‌های ضعیف را در اصلاح امور یاری کنند که این‌گونه اقدامات در حوزه اقتصادی، تجاری و اشکال مختلف صورت می‌گیرد و معتقدند کشورهای جهان سوم ناتوان از دولت‌سازی و اداره امور کشور خود بوده و نیاز به یک نیروی خارجی دیگر دارند (اکبری، ۱۳۹۶، ص ۳۵۱).

انقلاب اسلامی در زمینه تمدن‌سازی و نوسازی، توسعه غرب را زیر سؤال برد و فریاد برآورد که دین درباره اداره دنیا جهت‌گیری‌هایی اساسی دارد. انقلاب اسلامی ارزش‌نویسی آفرید و آن، این است که نوسازی نیازمند توسل به الگوهای غربی نیست (رفیع‌پور، ۱۳۷۶، ص ۱۲). انقلاب اسلامی نشان داد می‌توان یک پدیده عظیم اجتماعی را ساخت، ارزش و مفهوم جدیدی است که انقلاب اسلامی به عرصه تئوری‌پردازی جهانی عرضه کرده است. به نظر می‌رسد از مهم‌ترین علل ماندگاری انقلاب اسلامی نیز به خود‌گفتمان و تئوری تولید شده بازمی‌گردد. در واقع، انقلاب اسلامی نظریه نظام انقلابی را تولید کرده و توسعه می‌دهد و ازسوی دیگر، نظریه نظام انقلابی سبب پویایی و ماندگاری انقلاب می‌شود.

چارچوب مفهومی: نظریه نظام انقلابی

نظریه نظام انقلابی افزون‌بر اینکه در دال مرکزی گفتمان انقلاب اسلامی قرار دارد به‌عنوان نقطه کانونی بیانیه راهبردی گام دوم انقلاب اسلامی نیز هست. تعالی خواهی، کمال‌جویی، سعادت‌طلبی و همسویی با فطرت بشری از مهم‌ترین ویژگی‌های انقلاب اسلامی است که با علل مانایی و ماندگاری انقلاب اسلامی نیز ارتباط تنگاتنگی دارد. نظریه نظام انقلابی مفهوم جدیدی است که پیش از انقلاب اسلامی طرح نشده و تمام نظریه‌پردازان انقلاب تأکید بر تناقض بین نظام سیاسی باثبات و انقلاب داشته‌اند. نظام برآمده (نظام جمهوری اسلامی ایران) از انقلاب اسلامی، دو مفهوم متناقض «نظام، ساختار، دیوان‌سالاری» و «انقلاب، آرمان، ماهیت و هستی‌شناسی انقلاب» را در کنار هم جمع کرده است. علل مانایی انقلاب اسلامی در عرصه فرامرزی و بین‌المللی به‌ظاهر پارادوکسیکال و متناقض‌نماست و در عرصه نظر و مقام عمل پیوند ناگسستنی بین این دو برقرار است؛ به این جهت که نظام انقلابی سبب تقویت «ساختار، سیستم اداری، اجرایی و دیوان‌سالاری» شده و ازسوی دیگر، نظام جمهوری اسلامی سبب پخش و توسعه «آرمان و ماهیت انقلاب» در سراسر دنیا شده یا دست‌کم در این مسیر کوشیده است.

علل مانایی انقلاب اسلامی از منظر نظریه‌پردازان نسل چهارم انقلاب‌های اجتماعی مبتنی بر رهبری انقلابی، ایدئولوژی، هم‌ذات‌پنداری با انقلاب و ازسوی دیگر، عوامل مقوم و تقویت‌کننده

انقلاب در رهبری، ایدئولوژی، فرهنگ و هویت و شبکه شخصیت‌ها سبب دوام و مانایی انقلاب می‌شود (گلدستون، ۱۳۸۵، ص ۱-۲۸). علل مانایی انقلاب و انقلابی ماندن یک نظام سیاسی عمل به آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب بوده و تطابق بین آرمان انقلابی و عمل انقلابی است. علل مانایی انقلاب اسلامی و نظام انقلابی با تشکیلات دیوان‌سالاری تفاوت اساسی و هستی‌شناسی دارد. بین نظام انقلابی «امت و امامت» و بین تشکیلات دیوان‌سالاری از این جهت تفاوت است که در یک‌جا بر تشکیلات اداری و اجرایی انتقاد است؛ اما از اصل نظام انقلابی دفاع می‌کنند (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۶/۱۱/۲۹).

علل مانایی انقلاب اسلامی با نظریه انقلاب‌های اجتماعی (چارلز تیلی، تدا اسکاچپول، کرین برینتون و بسیاری از نظریه‌های انقلاب‌های اجتماعی غربی) تفاوت دارد؛ به این دلیل که علل مانایی انقلاب و ماندگاری انقلاب اسلامی در مرحله اول حفظ ماهیت انقلابی خود پس از تأسیس نظام سیاسی است. اگرچه نظام سیاسی، حاکمان و دولتمردان را به سمت ثبات، دولت شدن، حفظ وضع موجود و گرایش به محافظه‌کاری سوق می‌دهد، در انقلاب اسلامی پیوند بین مؤلفه‌های نظام سیاسی و نظام انقلابی ایجاد شده و توانسته است تعارضات و چالش‌های بین نظام شدن «نظام بودگی» و انقلابی ماندن «حفظ ماهیت انقلابی» را حل کند و یا دست‌کم در کاهش چالش بین دولت‌گرایی با انقلابی‌گری کوشیده و در عرصه فرامرزی و بین‌المللی موفقیت‌هایی را نصیب خود کرده است. مهم‌ترین مصادیق آن جبهه مقاومت و مقابله با سلطه است.

در مرحله دوم همسویی آرمان انقلابی با فطرت بشری است. همسویی انقلاب اسلامی با فطرت بشری افزون‌بر اینکه سبب ماندگاری انقلاب اسلامی شده است، از سوی دیگر سبب شده گفتمان انقلاب اسلامی در عرصه بین‌المللی نیز توسعه یابد. مهم‌ترین مصادیق نظری آن آزادی‌خواهی، حق‌طلبی، عدالت‌خواهی، ظلم‌ستیزی، استکبارستیزی و استقلال‌طلبی است. آرمان‌های انقلاب اسلامی برخلاف دیگر انقلاب‌های اجتماعی دنیا دارای تاریخ مصرف نیست و این‌گونه نیست که سیل گذر زمان، آرمان‌های انقلاب را با خود ببرد. افزون‌بر این، مردم انقلابی و رهبری انقلابی نیز همواره پاسدار آرمان انقلاب هستند و اجازه تخطی از آرمان‌های انقلاب را نمی‌دهند (امینی و مبینی، ۱۳۹۸، ص ۳۰).

در مجموع علل مانایی انقلاب اسلامی در عرصه بین‌المللی در این رویکرد نظری نهفته است که با پشتوانه اندیشه اسلامی ناب و نفی شرق و غرب و با طرح نظام سیاسی براساس مردم‌سالاری دینی و ظلم‌ستیزی شکل گرفته است. این الگوی نظام انقلابی پیش از پیروزی انقلاب اسلامی در دنیا تجربه و سابقه نداشت (مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷، ص ۲).

آنچه در نظریه‌های انقلاب وجود دارد، ماهیت نهضت انقلابی با دولت یا نظام سیاسی با ثبات در تضاد و تعارض است. انقلاب اسلامی با آغاز دهه پنجم نظام جمهوری اسلامی و با گذشت نیم قرن نهضت اسلامی خود، نظریه‌های متداول انقلاب‌های اجتماعی را درباره خود ابطال کرده و با حفظ ماهیت انقلابی در نظام سیاسی، تولید نظریه جدید کرد (قاسمی، ۱۳۹۸، ص ۷).

در نتیجه، در پژوهش حاضر نظریه نظام انقلابی به‌عنوان نظریه مختار از بیانیه گام دوم انقلاب استخراج شده است و نظریه‌هایی در این زمینه وجود ندارد که مقاله حاضر براساس آن تبیین شود. به این دلیل، شناسایی مؤلفه‌ها و شاخص‌های مندرج در مدل مفهومی افزون‌بر اینکه علل مانایی انقلاب اسلامی را نشان می‌دهد، از سوی دیگر، استحکام این نظریه را در عرصه فرامرزی و بین‌المللی را نیز تبیین نموده است. پژوهش حاضر از حیث نوع تحقیق اکتشافی-کاربردی و در نوع خود بستر مناسبی برای پردازش نظریه نظام انقلابی و نظریه‌سازی در این زمینه است و هدف در این مقاله نظریه آزمایی و تحلیل براساس چارچوب نظری نیست. هدف اصلی مقاله، تبیین علل مانایی انقلاب اسلامی و استحکام نظام نظریه انقلابی و شناخت مضامین فراگیر آن در عرصه فرامرزی و بین‌المللی است. با این هدف مدل مفهومی و روش تحلیل مضمون در این مقاله به‌عنوان روش مناسب و مستحکم برای شناسایی مؤلفه‌ها و تبیین آنها انتخاب شده است.

در مقاله حاضر از چارچوب نظری پژوهش جهت تبیین داده‌ها استفاده شده است. در هریک از بخش‌های مقاله با استفاده از مباحث نظری در عرصه داخلی و عرصه بین‌المللی مباحث عینی، مصادیق و نمونه‌ها بیان شده است. با عنایت به عملکرد و کارکردهای نظام سیاسی در انقلاب اسلامی به مانایی منجر شده است. مهم‌ترین نمونه عینی و انضمامی آنها عدالت سیاسی و اقتصادی (با تأسیس نهادهای انقلابی) و تحقق ارزش‌های اسلامی (استقلال، آزادی و مردم‌سالاری)، حضور و وجود رهبری (رهبر معنوی، سیاسی و مرجع تقلید)، موفقیت در عرصه بین‌المللی (مقاومت در برابر سلطه و موفقیت در نابودی تروریسم بین‌المللی از مهم‌ترین نمونه‌های آن است. در این مقاله جهت تبیین داده‌ها از مدل نظری «نظریه نظام انقلابی» استفاده شده است.

روش پژوهش

مقاله حاضر از نوع هدف، کاربردی است. روش تحقیق مورد استفاده آمیخته (تلفیق روش کیفی و کمی) بوده که جهت گردآوری داده‌ها و اطلاعات از ادبیات نظری با استفاده از ابزارهای کتابخانه‌ای صورت گرفته و از دانش متخصصان و خبرگان جهت غنای بحث استفاده شده است. پس از بررسی کیفی در مرحله بعدی جهت سنجش کمی به‌صورت هدفمند و با انتخاب شش نفر از خبرگان و متخصصان موضوع انجام و نتایج آن بررسی و تبیین شده است.

شاخص‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی کارآمدی نظام انقلابی

در بخش تجزیه و تحلیل یافته‌ها، جهت سنجش کمی و آماری مباحث نظری نیازمند شاخص‌های ملموس و عینی است تا کارآمدی دولت انقلابی را نشان داده و مانایی آن را اثبات نماید. کارآمدی در معنای لغوی یعنی اثربخش، مفید بودن و به کار آمدن است. در مجموع، کارآمدی در این پژوهش به معنای موفقیت و توفیق یافتن یا توان سیستم در تحقق کارکردهای اساسی یک دولت یا حاکمیت است (لیپست، ۱۳۷۴، ص ۱۱). در تجزیه و تحلیل کارآمدی و اثبات مانایی انقلاب اسلامی، شاخص‌ها، آمار و ارقام کمی شده وجود دارد که به اختصار به برخی از آنها در سطوح سیاسی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و نظامی اشاره می‌شود:

شاخص‌های سیاسی: استقلال همه‌جانبه (پایبندی به شعار استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی)، حفظ اصول عزت، حکمت و مصلحت (تعامل حداکثری با کشورهای دنیا و مبارزه با دشمن)، حفظ تمامیت ارضی، امنیت پایدار و منافع ملی، نفی سلطه (مبارزه مستمر با ظالم و سلطه نمونه عینی آمریکا و رژیم صهیونیستی)، تعامل و احترام متقابل، دفاع از مسلمین و مستضعفان (حمایت و پشتیبانی مستمر از مظلوم به عنوان نمونه حمایت از سوریه، یمن، بحرین و...)، همگرایی اسلامی و منطقه‌ای، اتحاد و ائتلاف ملل اسلامی (جبهه مقاومت) از مهم‌ترین شاخص‌های کارآمدی سیاسی است.

همچنین در تأیید شاخص‌های سیاسی و مشارکت سیاسی، میزان حضور مردم در آخرین انتخابات مجلس شورای ملی در سال ۱۳۵۴ دو میلیون و ۸۰۰ هزار نفر بوده است؛ در حالی که در نخستین انتخابات انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۸ بیش از ۲۰ میلیون نفر و در طول ۴۰ سال انقلاب اسلامی میزان متوسط حضور در انتخابات به عنوان مهم‌ترین شاخص عینی مشارکت سیاسی بیش از ۶۰ درصد بوده است (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰، ص ۲۳۶). جمهوری اسلامی ایران از یک نظام تک‌حزبی (رستاخیز) دوره پهلوی به نظامی بیش از ۲۵۰ حزب رسمی و ۵۱۵ انجمن صنفی تبدیل شده است. عناوین کتب منتشر شده در سال ۱۳۵۷ از ۱۵۰۰ عنوان به ۱۰۷ هزار عنوان در سال ۱۳۹۶ افزایش یافته است. تنها در استان کردستان بیش از ۶۰ نشریه اجازه فعالیت دارند. نزدیک به ۴۰۰۰ سمن (سازمان‌های مردم‌نهاد) در ایران فقط از وزارت کشور مجوز فعالیت دارند (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰، ص ۲۳۴-۲۳۷).

حضور و مشارکت مردم در انتخابات برای انتخاب مسئولین کشوری در رده‌های مختلف، حضور و مشارکت مردم در مراسم‌هایی که نوعی اعلام وفاداری است، نشانه کارآمدی و مقبولیت سیاسی نظام انقلابی به شمار می‌آید. برای نمونه، راهپیمایی‌های هرساله ۲۲ بهمن، راهپیمایی

روز قدس، پیاده‌روی اربعین، شرکت در مراسم ارتحال امام خمینی علیه السلام، شرکت در مراسم تشییع فرمانده جبهه مقاومت (حاج قاسم سلیمانی) و نمونه‌های فراوان دیگر.

شاخص‌های اقتصادی: در حوزه اقتصادی توجه به معیشت (تسهیل معیشت و ارتقای سطح رفاه و آسایش مردم از تأکیدات و توجهات نظام انقلابی است)، مبارزه با فساد، توزیع عادلانه ثروت و عدالت اجتماعی (نظام پرداخت یارانه، سهام عدالت و...) از نمونه‌های حرکت در مسیر عدالت اقتصادی است. مؤلفه‌های توسعه اقتصاد اسلامی، خودکفایی در علوم و فنون و صنعت (رتبه اول رشد علمی جهان، ارتقا رتبه در علم نانو از ۵۸ به ۱۶، در علم هوافضا از ۴۵ به رتبه ۱۱ جهان، در علم بیوشیمی و زیست مولکولی از رتبه ۵۲ به ۱۷، در فیزیک از ۵۶ به ۱۳، در ریاضی از ۴۷ به ۱۳ در جهان، در علم ژنتیک و سلول بنیادی رتبه ۲ دنیا، در علم داروسازی از ۴۹ به رتبه ۱۱ جهان و در علم انرژی تجدیدپذیر از رتبه ۶ به ۱ در سطح منطقه)، کاهش وابستگی نفتی از ۹۳ درصد به ۶۳ درصد پس از پیروزی انقلاب اسلامی، امنیت کالاهای اساسی (رشد ۴ برابری)، رفاه عمومی عاری از فقر (دسترسی ۱۰۰ درصدی به برق، ۹۶ درصدی به آب آشامیدنی، رتبه ۷ ارزان‌ترین آب در دنیا)، تلاش در توسعه عدالت اجتماعی (کاهش ضریب جینی به ۸/۶) از مهم‌ترین شاخص‌های کارآمدی در بخش اقتصاد هستند (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰؛ قیومی‌پور، ۱۳۹۷).

بعد از موهبت‌های زیرزمینی نفت، گاز و غیره، ایران در زمینه محصولات راهبردی موفقیت‌هایی را کسب کرده است. جایگاه ۱۳ ایران در تولید محصولات راهبردی، به‌ویژه فولاد است. فولاد محصولی راهبردی است و در جهان به‌عنوان صنعت مادر شناخته می‌شود و یکی از کالاهای مهم و تأثیرگذار در رشد و توسعه صنعتی کشورهاست. این کالا پس از نفت و گاز، دومین کالای پر حجم در تجارت جهانی است. طبق آمار انجمن فولاد، کمتر از ۷۰ کشور در زمینه تولید فولاد فعال هستند و کشورهای بی‌بهره از این صنعت یا باید از پیشرفت چشم‌پوشی کنند و یا باید به کشورهای تولیدکننده وابسته شوند. ایران در جایگاه ۱۳ صادرات فولاد جهان قرار دارد. پس از انقلاب اسلامی تولید فولاد ایران ۱۸ برابر متوسط جهانی بوده است که جهش شگفت‌انگیزی از این محصول راهبردی نشان می‌دهد (انجمن جهانی فولاد، ۲۰۱۷؛ به نقل از قیومی‌پور، ۱۳۹۷، ص ۵۱). توسعه در زمینه هوایی، ریلی، کشاورزی، صنعتی و سایر: برای نمونه، صنعت سیمان به‌عنوان یکی از صنایع پایه، نقش اساسی در توسعه زیربنای اقتصادی هر کشور دارد که این کالا به‌عنوان یکی از تأمین‌کنندگان نیازهای اساسی فعالیت سازه‌ای است. ایران در سال ۲۰۱۷ در رتبه ۱۱ تولید سیمان و رتبه اول جهان در صادرات سیمان را داشته است. از نظر فناوری ۸۰ درصد تجهیزات فنی و مهندسی و دانش مربوط به صنعت سیمان در کشور موجود است (قیومی‌پور، ۱۳۹۷، ص ۵۳).

شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی: حاکمیت ارزش‌های اسلامی (تغییر حاکمیت از پادشاهی به الهی، حکومت از آن خداوند است)، مسئولیت‌پذیری (در حوزه بهداشت، درمان، آموزش، امنیت مطابق قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران)، قانون‌مداری، آزادی‌های مشروع، استحکام کانون خانواده و کرامت زن (افزایش تحصیل و فارغ‌التحصیلان زن در مدارس و دانشگاه‌ها پس از انقلاب اسلامی، افزایش استادان زن در دانشگاه‌ها، افزایش پزشکان متخصص زن از ۱۵ درصد به ۴۰ درصد و فوق تخصص از ۹ درصد به ۳۰ درصد، تعداد پزشکان زن از ۱۶ درصد به ۹۸ درصد ارتقا یافته است)، توجه به نهادهای اجتماعی و آموزش و پرورش از شاخص‌های مهم توسعه اجتماعی و فرهنگی کشور است. براساس اعلام بانک جهانی ایران رشد ۱/۵ برابری نرخ تحصیلات ابتدایی را داشته است. ایران دهمین کشور جهان از نظر میزان بودجه آموزش و پرورش به عنوان درصد کل بودجه دولت است. همچنین، از نظر فارغ‌التحصیلان چهار حوزه «علوم دانشی، فناوری، مهندسی و ریاضی» در جایگاه ۵ جهان قرار دارد. از نظر رشد درصد بانوان بالای ۱۵ سال از سال ۱۹۷۶ تا ۲۰۱۴ در جایگاه اول جهان قرار داشته است و درصد باسوادان بالای ۱۵ سال ایران در سال ۱۳۵۴ «۳۷ درصد» و در سال ۱۳۹۳ «۸۵ درصد» بوده که این میزان رشد تقریباً ۳ برابر میانگین رشد جهانی است (قیومی‌پور، ۱۳۹۷، ص ۲۱-۲۴).

میزان امید به زندگی در ایران، در سال ۱۹۷۹ (۵۵ سال) و در سال ۲۰۱۶ (۷۶ سال) بوده که نمایانگر ارتقا امید به زندگی و میزان طول عمر است. ایران رتبه ۱۰ رشد امید به زندگی را در دنیا دارد. ایران رتبه یازدهم در کاهش مرگ و میر نوزادان را داشته است. این موضوع بیانگر گسترش عدالت اجتماعی است. منظور از عدالت اجتماعی توزیع عادلانه ثروت و درآمد ملی در میان افراد جامعه است. برای سنجش عدالت اجتماعی باید هم‌زمان به کاهش نابرابری و همچنین کاهش فقر در میان مردم توجه نمود.

برای سنجش میزان کاهش نابرابری در توزیع درآمد یک کشور می‌توان از شاخص ضریب جینی استفاده کرد. هرچه ضریب جینی پایین باشد، میزان فقر کمتر و به عدالت اجتماعی نزدیک‌تر است. گرچه امروزه عدالت اجتماعی از آرمان مطلوب فاصله دارد، ولی براساس شاخص کمی ضریب جینی پایین بوده و میزان فقر کمتر شده است و تغییرات نرخ ضریب جینی از سال ۱۳۶۵ تا سال ۱۳۹۳ برابر ۸/۶ درصد کاهش یافته است (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰، ص ۳۹). در زمینه برخورداری‌های اجتماعی گفتنی است که ایران در زمینه امنیت غذایی رشد ۴ برابری، شاخص تولید مواد غذایی را داشته است. رشد بیش از ۴ برابری شاخص تولید محصولات زراعی، رشد بیش از ۳ برابری شاخص تولید دام، رشد ۱۰ برابری تولید گوشت مرغ، در مجموع، کاهش

مرگ و میر در اثر ضعف اقتصادی و سوء تغذیه در ایران و مقدار پایین‌تر از آن نسبت به کل دنیا، آمریکا و ترکیه است (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰، ص ۵۸-۶۷).

افزایش ۶ برابری پزشک، دسترسی ۱۰۰ درصدی کل مردم ایران به برق، جایگاه سوم ایران در رتبه ارزان‌ترین کشور دنیا، قیمت پایین گازوئیل و در مجموع شاخص توسعه انسانی ایران ارتقا ۶۰ پله‌ای و داشتن رتبه ۱ در رشد شاخص توسعه انسانی در دنیا در ۴۰ سال گذشته بوده است (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰، ص ۲۲۱-۲۴۰).

شاخص‌های دفاعی و نظامی: اقتدار امنیتی انقلاب اسلامی و جمهوری از علل مهم و برجسته مانایی انقلاب اسلامی است. خرید امکانات نظامی و تجهیزات به قیمت بالا از بیگانگان در دوره پهلوی امروزه به خودکفایی در تولید تسلیحات نظامی و دفاعی تغییر کرده است. مهم‌ترین شاخص عینی و ملموس در زمینه دفاعی وابستگی دفاعی، نظامی و تسلیحاتی در دوره پهلوی و استقلال نظامی و تسلیحاتی در دوره انقلاب اسلامی است. برای نمونه، تعداد عملیات تروریستی در دنیا و مرگ ناشی از آن و مقایسه آن با ایران عزت و اقتدار کشور را نشان می‌دهد. عملیات تروریستی در ترکیه، پاکستان، عراق، افغانستان، عربستان، سوریه، لبنان و کشورهای اروپایی و آمریکا نشان می‌دهد تروریسم گستره فعالیتی وسیعی را داشته است (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰).

دستاوردهای نظامی و دفاعی ایران در زمینه موشک (بالستیک و کروز)، پهپاد (پرنده هدایت‌پذیر از دور)، پدافند هوایی از مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب اسلامی و مصداق عینی در زمینه سیستم دفاعی-نظامی ایران و مانایی انقلاب است. سامانه S-300 که تنها سامانه برد بلند در کشور است که توانسته دستاوردهایی در زمینه دفاعی به ارمغان بیاورد (همان، ص ۱۵۴). مهم‌ترین مصادیق عینی نشان می‌دهد ایران توانسته است برای مقابله با تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا از طریق گسترش تجارت خود با کشورهای ثالث اثر تحریم آمریکا را محدود و کنترل کند.

با وجود این، به این مطلب اذعان دارد که آمریکا دیگر کنشگر انحصاری نظام بین‌الملل نیست و لاجرم از پذیرش نقش و قدرت روبه رشد دیگر بازیگران جهانی همچون گروه بریکس، سازمان همکاری شانگ‌های، اتحادیه‌های منطقه‌ای اقتصادی و نیز بازیگران ملی همچون روسیه، چین، آلمان و برزیل است. این تغییر در ماهیت نظم بین‌المللی این فرصت را برای جمهوری اسلامی ایجاد می‌کند تا با پیگیری راهبرد ائتلاف‌سازی بتواند اثر سیاست‌های تحریمی آمریکا را به حداقل ممکن برساند (محمودی‌کیا، ۱۴۰۱، ص ۲۵۶۸).

موفقیت در دفاع مقدس، پیروزی در جنگ ۳۳ روزه لبنان، موفقیت جبهه مقاومت در جنگ ۲۲ روزه، نابودی داعش توسط جبهه مقاومت با نقش محوری نیروی قدس سپاه پاسداران

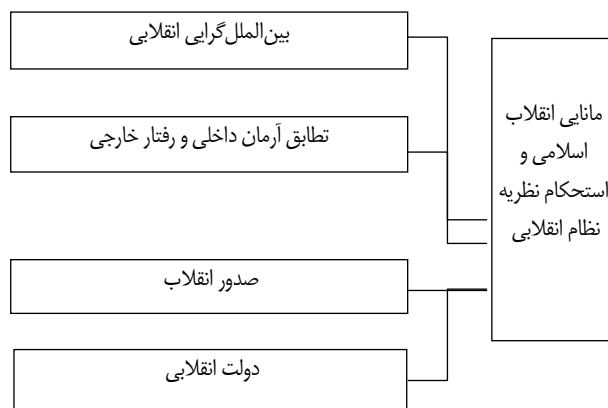
انقلاب اسلامی از مصادیق عینی و ملموس در جامعه بوده و توفیقات و کارآمدی دفاعی و نظامی در افواه عامه جامعه ایران و کشورهای اسلامی به عنوان الگوی موفق نام برده می‌شود. معیار رتبه‌بندی قدرت‌های نظامی جهان، شاخص (GFP) می‌باشد که همه‌ساله در پایگاه اینترنتی «گلوبال فایر پاور» آورده می‌شود. در این پایگاه برای رتبه‌بندی کشورها شاخص‌هایی مانند تسلیحاتی که در اختیار دارند، تنوع تسلیحاتی، نیروی نظامی، موقعیت جغرافیایی و شرایط صنایع نظامی بومی (خودکفایی) این کشورها در نظر گرفته می‌شود. این پایگاه بیان می‌کند در مواقعی که به اعداد رسمی دسترسی نباشد، مثل اطلاعات کره شمالی بخشی از مقادیر ارائه شده را تخمین می‌زند. براساس شاخص‌های مهم و اساسی هشت‌گانه (نیروی انسانی، قدرت هوایی، نیروی ارتش، نیروی دریایی، منابع مال، جغرافیا، منابع لجستیکی، منابع طبیعی) ایران قدرت ۱۳ نظامی جهان را داراست. گفتنی است که این رتبه بدون در نظر گرفتن امکانات و تجهیزات سپاه پاسداران انقلاب اسلامی محاسبه شده است (گلوبال فایر پاور، ۲۰۱۸).

مهم‌ترین مصادیق عینی کارآمدی و موفقیت نظامی، دفاعی و تسلیحاتی نخستین و مهم‌ترین آن نیروی انسانی ورزیده، کارآمد و با انگیزه بالا (انگیزه الهی و شهادت‌طلبی) است. استقلال دفاعی و موفقیت در عرصه نظامی و روند گسترش هوشمندسازی و خودکارسازی تجهیزات و تسلیحات است. شامل راکت‌های هدایت‌شونده با دقت بالا و بمب‌های هواپرتاب نقطه‌زن و دور ایستا، سلاح‌های سبک و سنگین (تفنگ هجومی مضاف)، سلاح‌های ضد زره، گلوله‌های هوشمند توپخانه، راکت‌های توپخانه (تسنیم، ۱۶/۵/۱۴۰۰).

جدیدترین دستاوردهای تسلیحاتی شامل بمب یاسین ۴۰۰ که به صورت بالدار و مجهز به کیت هدایت نقطه‌زن است. پهپاد ابابیل کروژ، این پهپاد تاکتیکی که قابلیت برخاست از پلتفرم‌های مختلف را دارد و مجهز به جستجوگر اپتیکی و سر جنگی با قابلیت شناسایی هدف را دارد. سامانه پدافند کوتاه شهید حاج قاسم که برای دفاع نقطه‌ای دریایی، سامانه سلاح لیزری، ریز پرنده پهپادی و برخی دیگر از جدیدترین آنها هستند. مجموعه این موفقیت‌ها افزون‌بر جمهوری اسلامی ایران به عنوان تجربه موفق و قابل استفاده به جبهه مقاومت (حزب‌الله لبنان، انصارالله یمن و...) نیز انتقال یافته است.

عناصر مفهومی تحقیق

با توجه به مرور ادبیات تحقیق و بیانیه گام دوم انقلاب، می‌توان چهار بعد بین‌المللی گرای انقلابی، تطابق آرمان داخلی و رفتار خارجی، صدور انقلاب و دولت یا نظام انقلابی را انتخاب کرد.

نمودار ۱. عناصر مفهومی تحقیق

عناصر یا عوامل مانایی انقلاب و استحکام نظریه نظام انقلابی

همان‌گونه‌که نمودار نشان می‌دهد مرکز هسته اصلی مانایی انقلاب اسلامی و استحکام نظریه نظام انقلابی، مربوط به بین‌الملل‌گرایی انقلابی است. در ادامه، به ترتیب به شاخص‌ها پرداخته می‌شود:

بین‌الملل‌گرایی انقلابی

نظام بین‌المللی از مجموعه‌ای متغیرهای وابسته به یکدیگر تشکیل شده است و هرگونه تغییر در هر یک از عناصر تشکیل‌دهنده نظام به دیگر بخش‌های آن نیز سرایت می‌کند و آنها را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. ایدئولوژی انقلاب اسلامی ارائه طرح و راه جدید به ملت‌های استعمارزده جهان برای کسب استقلال، رهایی و ساختن جامعه آزاد و توسعه‌یافته است. در این میان، کسب استقلال که از عناصر تشکیل‌دهنده ایدئولوژی انقلاب اسلامی است، یک پیش‌شرط لازم برای دستیابی به جامعه آرمانی موردتوجه انقلاب اسلامی است. تحولات تاریخ معاصر جهان نشان می‌دهد انقلاب‌هایی که پس از پیروزی راه مماشات با دولت‌های استعمارگر، بدون عزم جدی برای جلوگیری از نفوذ دوباره آنها، در پیش گرفته‌اند سرانجام استقلال و دستیابی به توسعه پایدار را از دست داده‌اند. به‌طورکلی، ایدئولوژی انقلاب اسلامی از نظر مبنا یک ایدئولوژی دارای اصالت است. رویکرد بین‌الملل‌گرایی انقلابی انقلاب اسلامی ایران این ساختار را تغییر داد (ملکوتیان، ۱۳۸۴، ص ۷۲).

درباره کارکرد سیاسی نظام جمهوری اسلامی گفتنی است که موفقیت انقلاب اسلامی در بُعد بین‌الملل‌گرایی انقلابی در دو بخش ایجابی و سلبی به‌صورت عینی و محسوس قابل‌تیین و اثبات است. در بخش ایجابی مهم‌ترین علل ماندگاری و پویایی انقلاب اسلامی، همسویی انقلاب اسلامی با

فطرت بشریت و انسان‌ها (فارغ از دین، نژاد و زبان) است. مؤلفه‌های گفتمانی انقلاب اسلامی مانند استقلال‌خواهی، آزادی‌خواهی، برابری، عدالت‌طلبی و مردم‌سالاری در سراسر جهان و مکتب‌ها نیز قابل‌پذیرش و استقبال است. نمونه آن کشورهای آمریکای لاتین با محوریت ونزولا است.

در بخش سلبی، مهم‌ترین مباحث عینی شامل پیروزی انقلاب اسلامی و تهدید منافع راهبردی شوروی و آمریکا (نه شرقی و نه غربی)، از دست دادن ژاندارمی ایران در خلیج‌فارس و منطقه، مقابله با نظام سلطه و نابودی تروریسم در منطقه و جهان اسلام (داعش)، تضعیف جایگاه رژیم صهیونیستی، سازش‌ناپذیری با سلطه، نپذیرفتن نظم بین‌المللی و ایستادگی در برابر قدرت مسلط جهان، مقاومت، حمایت از نهضت‌های رهایی‌بخش (در منطقه و آمریکای لاتین) (ابوالحسن شیرازی و پارسه، ۱۳۹۳، ص ۱۰۸-۱۰۳)، از مهم‌ترین نمونه‌ها در عرصه بین‌الملل‌گرایی انقلاب اسلامی است.

نمودار ۲. مؤلفه‌های بین‌الملل‌گرایی انقلابی

تطابق آرمان داخلی و رفتار خارجی

انقلاب اسلامی میان آرمان داخلی و رفتار خارجی خود انطباق ایجاد کرده و در عرصه نظری و مقام عمل براساس آن حرکت می‌کند. با انقلاب اسلامی در ایران، تغییر و تحول اساسی در ساختار

فرهنگی ایران در سطوح مختلف اتفاق افتاد. نگاه رویکرد غرب‌گرای وابسته، به توجه به داخل کشور و استقلال‌خواهی تغییر کرد. فرهنگ و نگرش مردم تغییرات بزرگی کرد. باستان‌گرایی، تمرکز قومی و فرهنگ تک‌بعدی رژیم پهلوی با پیروزی انقلاب اسلامی تغییر کرد. در سطح عملکرد نیز انقلاب اسلامی، گسترش ارزش‌های اسلامی ملی و هویت‌بخشی را جایگزین ابتدال و هویت‌زدایی رژیم پهلوی نمود. تحقق انقلاب اسلامی و پیاده‌سازی ارزش‌های اسلامی از مهم‌ترین دستاوردها و مصداق‌های عینی انقلاب اسلامی بود. از این طریق سیاست خارجی خود را براساس معیارهای اسلامی بنا نهاد؛ از این رو طبق قانون اساسی، هیچ قانونی نه تنها در سیاست خارجی، بلکه در سیاست‌گذاری‌های داخلی نیز نباید تضاد داشته باشد (صحیفه امام، ۱۳۷۸، ج ۱۲، ص ۱۵۲). امام علیه السلام می‌فرماید: «پیروزی ملت مسلمان ایران بدون شک سرمشق خوبی برای سایر ملل مستمیده جهان، خصوصاً ملت‌های خاورمیانه خواهد بود» (صحیفه امام، ۱۳۷۸، ج ۴، ص ۳۳۳).

مهم‌ترین موضوعات عینی و انضمامی که در بُعد داخلی سبب موفقیت و پیروزی انقلاب و منجر به مانایی انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی شده است شامل توجه به ارزش‌های دینی و توسعه فرهنگ دینی و مقابله با فرهنگ غرب، ارتقای جایگاه زن در اجتماع و خانواده است که از دیگر دستاوردهای فرهنگی انقلاب اسلامی ایران است. هویت زن اسلامی در دوران پهلوی، به دلیل سیطره خودباختگی فرهنگی و رواج ارزش‌های غربی، تهدید شد؛ به گونه‌ای که، به جای سوق دادن زنان به سوی فعالیت‌های اجتماعی سودمند، فرهنگ برهنگی و بی‌عفتی در میان آنان گسترش یافت. گسترش فرهنگ مردم‌سالاری دینی در جهان، یکی دیگر از دستاوردهای فرهنگی انقلاب اسلامی است. انقلاب اسلامی با ایجاد نظام جمهوری اسلامی ضمن نفی اسلام متحجر و قشرگرا، بر تفکر جدایی دین از سیاست نیز خط بطلان کشید. توسعه فرهنگ استقلال‌خواهی و استکبارستیزی، توسعه اجتماعی با دستاوردهای علمی و فناوری (ملکوتیان، ۱۳۹۱، ص ۴۳)، ارتقا جایگاه آموزش و پژوهش، دستیابی به علوم و فناوری‌های سطح اول جهان (افشون، ۱۳۸۷، ص ۱۱) و کسب رتبه‌های برتر در تولید علم، عدالت اجتماعی و اقتصادی از مهم‌ترین مصادیق آن هستند. وجود عناصر و مؤلفه‌هایی برای استحکام نظریه نظام انقلابی ضرورت دارد که در نمودار ۳ به این عناصر پرداخته شده است:

نمودار ۳. مؤلفه‌های تطابق آرمان داخلی و رفتار خارجی

صدور انقلاب

عمق‌بخشی انقلاب اسلامی در نتیجه صدور انقلاب بوده است. صدور انقلاب و عمق‌بخشی سبب مانایی گفتمان انقلاب و پویایی آن خواهد شد. از مهم‌ترین مصادیق عینی صدور انقلاب اسلامی، تأثیرگذاری آن بر شیعیان حاشیه خلیج فارس، مسلمانان جهان اسلام و بازخیزی دوباره آنهاست. جنبش‌های اسلامی تأثیر زیادی از انقلاب اسلامی پذیرفته‌اند که نمونه آن جنبش‌های کشورهای مصر، تونس، لیبی، بحرین، یمن و... بوده است. برای نمونه، نخستین و مهم‌ترین تأثیر انقلاب اسلامی بر موضوع فلسطین بوده است؛ به طوری که موضوع فلسطین از جنگ اعراب با اسرائیل به مسئله اول جهان اسلام تبدیل شده است. نمونه دیگر حزب الله لبنان، شیعیان نیجریه، زیدیه و انصارالله یمن و... است. توسعه جغرافیای سیاسی گفتمان انقلاب اسلامی در نتیجه صدور انقلاب بوده است که اهمیت آن زمانی آشکار می‌شود که ایالات متحده مطالعه جغرافیای سیاسی را به عنوان یکی از اولویت‌های مطالعاتی خود تعریف کرده است (جمال‌زاده، ۱۳۹۱، ص ۸۰).

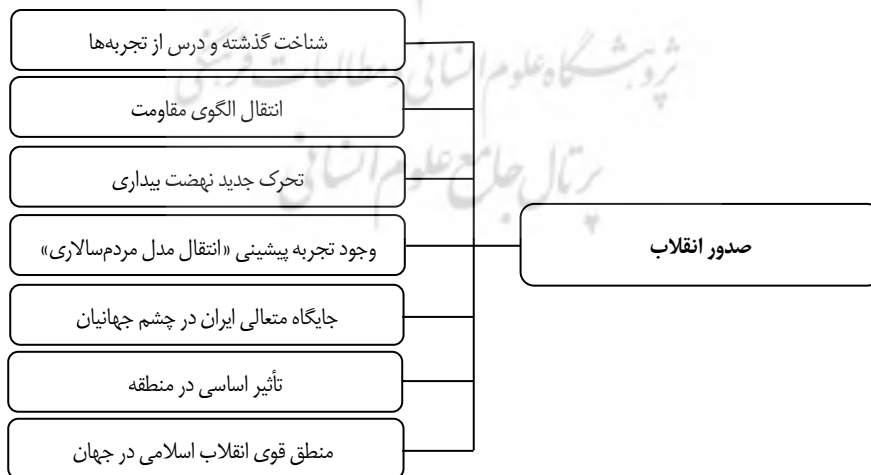
تأثیر دیگر انقلاب اسلامی در عمق‌بخشی خارجی «دفاع همه‌جانبه» کشورهای اسلامی

عراق، سوریه، حزب‌الله لبنان، یمن و...) در برابر «تهاجم همه‌جانبه» قدرت‌های استکباری است (کیوان حسینی، ۱۳۸۴، ص ۱۱). بسیج مردمی توسط بنیان‌گذار انقلاب اسلامی مطرح شده و «مردمی‌سازی» مقاومت در امنیتی-دفاعی بوده است (پیرمحمدی، ۱۳۹۵، ص ۲۸). امروزه نیز «حشد الشعبی» در عراق و بسیج مردمی در مقابل تکفیر و مقابله با تروریسم، عناصر عمق‌بخشی خارجی انقلاب اسلامی است. فرهنگ مقاومت، ایشار، جهاد و شهادت از مؤلفه‌های حیاتی مسلمانان است. امام خمینی رحمته‌الله مبدع فرهنگ مقاومت است (زرگر، ۱۳۹۷، ص ۴۷).

مصادیقی از عمق‌بخشی انقلاب اسلامی براساس شاخصه‌های رهبری منطقه‌ای، خودباوری و احیای گفتمان مقاومت در برابر زیاده‌خواهی قدرت‌های بزرگ و سلطه‌گر بوده برای نمونه حزب‌الله لبنان، یمن امروزه از مصادیق عمق‌بخشی انقلاب اسلامی است. ایران در عراق و افغانستان چنان تأثیری گذاشته است که هیچ‌گاه چنین نفوذ و قدرتی در منطقه نداشته است (پاشا قاسمی، ۱۳۸۵، ص ۱۱۵).

توسعه محور مقاومت و ایجاد وحدت بین مسلمین و در نتیجه صدور انقلاب اسلامی، حمایت از آرمان‌های فلسطین و تضعیف جایگاه امنیتی رژیم صهیونیستی، برچیده شدن طومار تروریسم و داعش از عراق و سوریه افزون بر امنیت منطقه سبب کسب عزت بین‌المللی، ایستادگی و مقاومت انصارالله یمن در تقابل استکبار و تجاوز با وجود پرداخت هزینه محور مقاومت (قاسمی، ۱۳۹۷، ص ۲۷-۲۸)، مبتنی بر حمایت مادی و معنوی جمهوری اسلامی از دیگر مصادیق عمق‌بخشی خارجی است. برای اینکه بُعد صدور انقلاب بتواند در جهت استحکام نظریه نظام انقلابی نقش اصلی خود را ایفا نماید باید از مؤلفه‌های زیر برخوردار باشد:

نمودار ۴. مؤلفه‌های صدور انقلاب

دولت یا نظام انقلابی

مهم‌ترین مصادیق و موضوعات عینی و عملی نظریه نظام انقلابی، تأسیس نظام جمهوری اسلامی برپایه ارزش‌های اسلامی و دینی «مردم‌سالاری دینی» است. کشور ما، افزون‌بر سابقه فرهنگ و تمدنی ایران پیش از اسلام و دوره اسلامی و قبل انقلاب اسلامی و فطری بودن فرهنگ، ایدئولوژی اسلامی و هنجارها، باورها و ارزش‌های مبتنی بر اسلام نقطه بسیار مهم و مشترک بین ایران و کشورهای منطقه و مسلمانان است. ماهیت و جوهر معنوی انقلاب ایران، یک تحول ارزشی در جهان محسوب می‌شود (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۱، ص ۹۴). اقتدار معنوی از ویژگی بارز بازیگری است که انقلاب اسلامی آن را دارد (ساعد، ۱۳۸۹، ص ۸۴).

مهم‌ترین وجه ممیزه انقلاب اسلامی ایران از دیگر حاکمیت‌های پیش از خود، توجه به تمدن اسلامی و به‌کارگیری هنجارهای اسلامی و انسانی است (متن پیام رهبری انقلاب به کنگره عظیم حج، ۱۳۸۷/۹/۱۷). فرهنگ و ایدئولوژی حاکم بر انقلاب اسلامی ایران در ساختار نظام جمهوری اسلامی ایران تجلی کرده است. امروزه در دنیا دو قدرت اسلامی و استکبار وجود دارند که در منطقه غرب آسیا گفتمان انقلاب اسلامی به‌عنوان بزرگ‌ترین رقیب گفتمان آمریکایی و ضد آن به شمار می‌آید که غالب خیزش‌ها در منطقه ضد استکباری به شمار می‌آیند که در نتیجه قدرت برتر ایران در منطقه است (Rubin, 2013, p.12).

با انقلاب اسلامی، کشور توانست از جنبه نظری و بعد عملی عینیت یابد و تجلی و بازتاب بیرونی و خارجی پیدا کند (خرمشاد، ۱۳۸۸، ص ۴۷). انقلاب ایران برخلاف انقلاب‌های دیگر، فراگیرتر (با حضور مردم و طبقات مختلف) و بر مبنای معنویات و ارزش‌های انسانی است؛ ارزش‌هایی که در انقلاب‌های مادی‌گرا همچون کمونیستی روسیه و لیبرالیستی فرانسه وجود ندارد. برای اینکه بعد دولت یا نظام انقلابی بتواند در جهت استحکام نظریه نظام انقلابی نقش اصلی خود را ایفا نماید، باید از مؤلفه‌های زیر برخوردار باشد:

نمودار ۵. مؤلفه‌های دولت یا نظام انقلابی

مدل مفهومی تحقیق

مانایی انقلاب اسلامی و استحکام نظریه نظام انقلابی در عرصه فرامرزی و بین‌المللی، یکی از ضرورت‌های راهبردی است که مقام معظم رهبری همواره بر آن تأکید داشته‌اند و آن را در بیانات خود و به‌ویژه در بیانیه گام دوم انقلاب مورد اشاره قرار داده‌اند. به‌دیگرسخن، استحکام نظام انقلابی و ماندگاری انقلاب اسلامی به معنای این است که حوزه‌های راهبردی و مؤلفه‌های آن بتوانند در داخل، فرامرزی و بین‌المللی در یک کلیت قرار بگیرند. همچنین، هم‌راستایی مانایی انقلاب و استحکام نظریه نظام انقلابی با چهار مؤلفه بین‌المللی‌گرایی انقلابی، تطابق آرمان داخلی و رفتار خارجی، صدور انقلاب و دولت انقلابی ضرورت پیدا می‌کند. برای ساخت مدل مفهومی تحقیق از بیانات رهبران انقلاب و بیانیه گام دوم انقلاب استفاده شده است.

جدول ۱. ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مانایی انقلاب و استحکام نظریه نظام انقلابی

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
بین‌المللی‌گرایی انقلابی		شعار جهانی و فراگیری انقلاب اسلامی
		همسویی انقلاب با فطرت بشری
		دفاع از مظلوم و مقابله با زورگویان عالم
		ظهور گفتمان جدید جهانی تقابل اسلام در برابر استکبار
		دفاع از حزب‌الله و محور مقاومت در مقابل قدرت‌های بزرگ
		ثبات در دیپلماسی و منطق قوی انقلاب اسلامی در جهان
		تهدید مرزهای رژیم صهیونیستی و مقابله با انحصارگران جهان
		حمایت از نهضت‌های رهایی‌بخش اسلامی و غیراسلامی
		عزت، حکمت، مصلحت جهانی
		ظهور و حکومت عدل جهانی و برپایی نظام بین‌الملل
تغییر مسیر جهان دوقطبی به سه قطب و تلاش در بین‌المللی‌گرایی اسلامی		
آرمان داخلی		حفظ و صیانت آرمان داخلی
		ارتقای بینش سیاسی
		توسعه فرهنگی - اجتماعی
		مشارکت سیاسی
		توسعه علم و فناوری
		عدالت اجتماعی
رفتار خارجی		خودکفایی و نگاه به داخل
		دوری از تفرقه
		وحدت و تقریب مسلمین
		سلطه‌ناپذیری خارجی
		نفوذناپذیری
		استقلال طلبی
		تأثیر اساسی در منطقه
انتقال مدل مردم‌سالاری		

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
	صدر انقلاب	پابندی بر گفتمان خارجی
		انتقال الگوی مقاومت و توسعه انقلاب
دولت یا نظام انقلابی		صدر گفتمان انقلاب و تحرک جدید نهضت بیداری
		جایگاه متعالی ایران در چشم جهانیان
		دفاع همه‌جانبه از گفتمان انقلاب اسلامی
		پابندی به اصول و خطوط انقلابی
		باور به ارزش‌های دینی و انقلابی
		نهراسیدن از دشمن و شجاعت انقلابی
		رویش انقلابی و کادرسازی
		حضور مردمی
مدیریت جهادی و انقلابی		

بنابراین، با توجه به نظریات اشاره شده می‌توان چهار حوزه بین‌الملل‌گرایی، آرمان بلند داخلی و خارجی، صدر انقلاب و نظام انقلابی را به‌عنوان ابعاد و حوزه‌های اصلی استحکام نظریه نظام انقلابی و مانایی نظام انقلابی انتخاب کرد.

عناصر یا عوامل مانایی انقلاب و استحکام نظریه نظام انقلابی

نمودار ۶. مدل مفهومی تحقیق

پردازش داده‌ها (تجزیه و تحلیل) و سنجش یافته‌های پژوهش

در بخش سنجش کمی و آماری، پرسش‌نامه مستخرج از مدل مفهومی ارائه شده همراه با شرح

مؤلفه‌ها و شاخص‌ها به ۶ نفر از متخصصان ارسال شده و میزان موافقت آنها با هرکدام از مؤلفه‌ها و شاخص‌ها دریافت شد. شاخص‌های استخراج شده از عوامل مؤثر در قالب طیف پنج‌تایی لیکرت (کاملاً موافق (۵)، موافق (۴)، بی‌نظر (۳)، مخالف (۲) و کاملاً مخالف (۱)) امتیازدهی شد. اگرچه هدف و تمرکز اصلی بر شناسایی و تحلیل متغیرهای دخیل و مؤثر بر علل مانایی انقلاب اسلامی بود، ولی همان‌طورکه در جدول ابعاد، مؤلفه و شاخص‌های پژوهش نشان داده شده نسبت کارآمدی و مانایی نظام انقلابی موردسنجش قرار گرفت. ۳۶ شاخص و متغیر مؤثر از مجموع ۴ مؤلفه مستخرج از مدل مفهومی، موردسنجش کمی و کیفی قرار گرفت که در سنجش کمی اعتبار هر یک از مؤلفه‌ها به این صورت تأیید شدند: دولت انقلابی با (۱۹/۰۱ درصد)، بین‌الملل‌گرایی انقلابی با (۱۷/۶۳)، صدور انقلاب اسلامی با (۱۱/۲۳)، تطبیق آرمان داخلی و رفتار خارجی با (۵/۷۸).

براساس سنجش آماری و اعتباریابی نتایج و اثبات کمی مانایی نظام انقلابی، یافته‌های کمی بیان می‌کند که در تقویت نظریه نظام انقلابی و مانایی انقلاب اسلامی باید مؤلفه تقویت دولت انقلابی شامل شاخص‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی فرهنگی و نظامی دفاعی تقویت شده و مورد تأکید قرار گیرند؛ به این دلیل که بیشترین تأثیر را در مانایی داشته است. نتایج سنجش کمی نشان می‌دهد مؤلفه دولت انقلابی در رتبه اول و تطبیق آرمان داخلی و رفتار خارجی و هماهنگی بین این دو با کمترین ضریب تأثیر و میزان نمره در رتبه آخر است. در نتیجه، بین مؤلفه‌های استخراج شده و کارآمدی نسبت معناداری وجود دارد.

برای استخراج مؤلفه و شاخص‌های مانایی انقلاب اسلامی و نظریه نظام انقلابی از روش تحلیل مضمون استفاده شد. در این روش، پژوهش محدود و منحصر به استفاده از چارچوب نظری نیست؛ بلکه در این پژوهش، روش یادشده می‌تواند بستر مناسبی برای نظریه‌سازی و پردازش نظریه «نظام انقلابی» باشد. از منظر استراتژیست‌های سیاسی غربی و آمریکایی «نظام سیاسی» با «نظام انقلابی» جمع‌شدنی نیست. هالیدی در کتاب انقلاب و سیاست جهانی این بحث را با عنوان «تناقض بین نظام و انقلاب» به صورت مبسوط تشریح و تحلیل کرده است. در این رویکرد، همه نظام‌های انقلابی پس از تأسیس نظام سیاسی از ماهیت انقلابی خود خارج شده و به دولت و یا نظام‌های محافظه‌کار تبدیل می‌شوند.

برخلاف این رویکرد نظری، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی بر مفهوم راهبردی نظریه نظام انقلابی توجه و تأکید ویژه دارد. این دو رویکرد نظام سیاسی و نظام انقلابی تناقضی با هم ندارند؛ زیرا نظام سیاسی در انقلاب اسلامی (نظام جمهوری اسلامی) ساختارها را تعیین می‌کند و نظام

انقلابی آرمان و هویت برآمده از انقلاب را تعیین و پیگیری می‌کند. نظام انقلابی به معنای جستجوی واقع‌بینانه آرمان‌های یک ملت است. نظام سیاسی بدون ارزش‌ها و ماهیت هستی‌شناختی هرگز نمی‌تواند مولد قدرت نرم باشد و هرگز نمی‌تواند داعیه ارائه حرف جدید در عرصه بین‌المللی و فرامرزی را داشته باشد. فهم این مسئله نشان می‌دهد که چرا تأکید بر عنصر انقلاب و چیستی معنای آن در عرصه بین‌المللی دارای اهمیت است.

به‌دیگرسخن، انقلاب اسلامی سبب پیشرفت و قدرت‌یابی جمهوری اسلامی («نظام انقلابی») شده است (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۷/۱۲/۷) و ازسوی دیگر، حفظ آرمان‌ها و تکیه بر ارزش‌های انقلاب نیز سبب استحکام و مانایی نظام سیاسی شده است. در نتیجه، در پاسخ به این پرسش‌ها که چگونه مؤلفه‌ها و شاخص‌های مستخرج از بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی سبب علل مانایی انقلاب است و سؤال مهم دیگر اینکه چگونه این مؤلفه‌های شناسایی شده سبب استحکام نظریه نظام انقلابی در عرصه بین‌المللی خواهد شد، می‌توان گفت که نظام سیاسی و نظام انقلابی دو روی یک سکه هستند که به‌صورت پیوسته تأثیر و تأثر بر یکدیگر دارند. در تحلیل علل مانایی انقلاب اسلامی و استحکام نظریه نظام انقلابی گفتنی است که نظریه نظام انقلابی سیرت (محتوا و سرشت) و نظام سیاسی صورت (کالبد و شکل) نظام را تشکیل داده‌اند و با نبود یکی آن دیگری نیز با چالش اساسی مواجه خواهد شد.

برخی در زمینه فروپاشی شوروی بر پایان عصر انقلاب‌های اجتماعی تأکید دارند و برخی رئالیست‌ها، انقلاب اجتماعی را یک دروغ بزرگ می‌دانند و کارکردگرایان آن را یک بیماری، ناهنجاری و عارضه موقتی می‌دانند. مارکوزه و فوکویاما نیز از سرآمدن نظریه پایان عصر انقلاب‌های اجتماعی سخن گفته‌اند (سرپرست سادات، ۱۳۹۸، ص ۲۸۶). کرین برینتون نیز با مرحله‌بندی نظام‌های سیاسی پس از انقلاب (میان‌روها، تندروها، عصر وحشت و رجعت و ترمیدور) مهر ردی بر مانایی انقلاب‌ها زده است و انقلاب‌های اجتماعی را مقطعی و گذرا (تب انقلابی) می‌داند و این فرضیه را حداقل در چهار انقلاب بزرگ دنیا (انگلستان، آمریکا، فرانسه و روسیه) آزموده و مهر تأییدی بر آن زده است (۱۳۶۳، ص ۱۸-۱۳۹). در این میان نظریه‌هایی وجود دارد که انقلاب‌های دائمی (مانا و زنده) را تئوری‌پردازی کرده و معتقدند جمهوری اسلامی و نظام برآمده از انقلاب اسلامی برآیند یک نهضت انقلابی-شیعی به رهبری امام خمینی علیه السلام است؛ زیرا در این انقلاب و نظام سیاسی شکل گرفته براساس آن، با همه اشکال انحطاط دینی و مذهبی نظیر جدایی دین از سیاست مبارزه می‌شود.

همه مؤلفه‌های شناسایی شده در مقاله حاضر، بستری برای پویایی مفاهیم و نظریه‌های

دینی-انقلابی تغذیه‌کننده و استمراربخش و علل مانایی «نظام انقلابی» است؛ نظریه نظام انقلابی که هویت آن حرکت آفرین، ضدانحراف و همسو با فطرت بشری است (سادات، ۱۳۹۴، ص ۹۴). در نظریه نظام انقلابی آرزوهای جهانی امت ترسیم می‌شود و نظام انقلابی در باورهای مشترک مسلمانان و ملت‌ها ریشه دارد و خطاب آن مسلمانان نیستند؛ بلکه تمام مستضعفان عالم هستند و به این دلیل است که هدف کلان نظام اسلامی در سطح جهان شکل‌گیری نظام انقلابی برای مقابله با سلطه و استکبار جهانی و بین‌المللی است. تعامل‌گرایی ضدنظام سلطه ستون خیمه‌گفتمان سیاست خارجی در نظریه نظام انقلابی است که یک قطب آن سلطه و قطب دیگر آن جبهه ضدنظام سلطه است (آزرمی، ۱۴۰۰، ص ۱۳۰).

نظام سلطه یعنی کشورهایی که سلطه‌گر هستند و کشورهایی که سلطه را می‌پذیرند و در ایجاد این ساختار ظالمانه نقش دارند و درسوی دیگر، کشورهای ضدنظام سلطه قرار دارند. در تعامل‌گرایی به سیاست‌های ضدنظام سلطه و نفی سلطه‌گری نیز توجه می‌شود. تعامل با هر جریان، جنبش، دولت‌های فروملی یا فراملی و بازیگران غیردولتی که مخالف استکبار جهانی و نظام سلطه باشند شکل خواهد گرفت. این موضوع سبب بین‌الملل‌گرایی نظریه نظام انقلابی شده است. این رویکرد سبب شده که عرصه بین‌الملل‌گذار از نظم و ساختار نظام بین‌الملل را تجربه کنند. نظام بین‌المللی در حال گذار است. در نظریه نظام انقلابی این وضعیت به پیچ تاریخی تعبیر شده است.

نتیجه‌گیری

هدف از این تحقیق، تحلیل علل مانایی انقلاب اسلامی و استحکام نظریه نظام انقلابی در عرصه بین‌المللی است و ازسوی دیگر، پی بردن به زمینه‌های مانایی انقلاب و شناخت مؤلفه‌های استحکامبخش نظام انقلابی از بیانیه گام دوم شناسایی و استخراج شدند. بنابراین، در این مقاله ضمن بیان ادبیات تحقیق در زمینه انقلاب اسلامی و نظریه نظام انقلابی، شاخص‌های مؤثر در ماندگاری انقلاب و استحکامبخشی نظریه نظام انقلابی دسته‌بندی شده است.

براساس مسئله و رویکرد مانایی انقلاب در عرصه فرامرزی در این مقاله، چهار عامل به‌عنوان عوامل مانایی و استحکام نظام انقلابی معرفی شده‌اند که می‌توان آنها را در چهار دسته بین‌الملل‌گرایی انقلابی، تطابق آرمان داخلی و رفتار خارجی، صدور انقلاب، دولت یا نظام انقلابی جای داد. هر دسته با توجه به مفهوم و تعریف خاص خود تعدادی از شاخص‌های مؤثر هستند.

آنچه در مؤلفه‌های استخراج شده از بیانیه گام دوم انقلاب نشان می‌دهد این است که جهان از

سلطه جهان شرق و غرب خارج شده است و امروزه با کنار رفتن مکتب مارکسیستی-سوسیالیستی، ملت‌های دنیا در حال تقابل، مبارزه و مقاومت در برابر استکبار-نظام سلطه قرار دارند. اگر در گذشته تمام اختلافات، درگیری‌ها و جنگ‌ها در داخل دو بلوک شرق و غرب صورت می‌گرفت، از سال ۱۹۷۹ با ظهور و گسترش گفتمان انقلابی جدید، مبارزات و مقاومت افزون‌بر جنبه مردمی به صورت مستقل و ازسوی ملت‌ها و مردم انجام می‌شود. شاخص‌های استخراج شده از بیانیه گام دوم نشان از آن است که رویکرد نظری مردم در دنیا تغییر کرده و برگرفته از تفکرات شرق و غرب نبوده و تحت استقلال فکری-فطری بشری و در راستای آرمان‌های انسانی-اسلامی در قالب نهضت‌های رهایی‌بخشی قرار گرفته است.

آنچه در تحلیل علل مانایی انقلاب و زنده ماندن انقلاب اسلامی به دست آمد، شعارهای جهانی و آرمان ارزشی و دینی آن بوده است. مفاهیم «آزادی، اخلاق، معنویت، عدالت، استقلال، عزت، عقلانیت، برادری» محصول تفکرات، تولیدات و اختیارات بشری نبوده و محصول اومانیزم نیست؛ بلکه ریشه در نهاد خلقت بشری (فطری)-تاریخی بشر دارد که گفتمان انقلابی آنها را احیا کرده و کوشش در عملی کردن آن دارد. علل مانایی و استحکام نظریه نظام انقلابی در واقع با حل تنش، تعارض و چالش‌های نظام انقلابی در عرصه فرامرزی و بین‌المللی بوده است. انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی موفق به حل تنش‌های انقلابی در نظریه نظام انقلابی شده است یا دست‌کم موفق به ارائه گفتمان انقلابی در فرای مرزهای خود شده است. در نتیجه با پایبندی به شاخص‌های چهارگانه استخراج شده از مقاله ماندگاری انقلاب و استحکام‌بخشی خارجی آن در آینده تقویت خواهد شد. به نسبت رویگردانی از آن به منزله آسیب اساسی انقلاب و کوشش در عملی ساختن آن رسیدن به آرمان جهانی انقلاب را نزدیک و محقق خواهد کرد.

قدردانی: نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از دانشکده مطالعات بین‌الملل دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) به خاطر ایجاد بستر مناسب در نگارش و به سرانجام رسیدن پژوهش حاضر، کمال تشکر و قدردانی را داشته باشند. مقاله حاضر مستخرج از بخش نظری و مبانی پروژه انقلاب اسلامی و عرصه بین‌المللی «شناخت ظرفیت‌های کشورهای آمریکای لاتین» است.

منابع

۱. ابوالحسن شیرازی، حبیب‌اله و رضا پارسه (۱۳۹۳). ائتلاف سه‌گانه ایران، سوریه و حزب‌الله و تأثیر آن بر منافع آمریکا در خاورمیانه، سیاست جهانی، ۷، ص ۷۳-۱۱۴.
۲. گیل‌بی، استوارت (۱۳۸۸). امپراتوری هیتلر، ترجمه مهدی حقیقت‌خواه، تهران: ققنوس.
۳. افشون، مهرداد (۱۳۸۷). ایران امروز: دفتر دستاوردهای انقلاب (دستاوردهای علمی و صنعتی سی‌ساله انقلاب اسلامی، زمانه، ۷۷، ص ۱۰-۱۸).
۴. اکبری، حسین (۱۳۹۶). تقابل گفتمان مقاومت و نظام سلطه، تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین (علیه‌السلام).
۵. امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد و مجتبی تویسرکانی (۱۳۸۶). درآمدی بر سیاست خارجی ایالات متحده از دکترین واشنگتن تا یک جانبه‌گرایی، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست‌ویکم، ۳، ص ۶۳۸-۶۶۱.
۶. امینی، سیدجواد و محمد مبینی (۱۳۹۸). تبیین مفهوم راهبردی نظریه نظام انقلابی در جمهوری اسلامی، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۳۰، ص ۲۳-۴۸.
۷. گیلبرگ، آلودیس (۱۳۷۱). جایگاه فاشیسم در تاریخ اروپا، ترجمه حشمت‌الله رضوی، تهران: کیهان.
۸. برینتون، کرین (۱۳۶۳). کالبد شکافی چهار انقلاب، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نو.
۹. پاشا قاسمی، علی (۱۳۸۵). جنگ ۳۳ روزه و جایگاه منطقه‌ای ایران، فصلنامه مطالعات منطقه‌ای جهان اسلام، ۲۶، ص ۸۰-۹۳.
۱۰. پالمر، روزولت (بی‌تا). عصر انقلاب دموکراتیک، ترجمه حسین فرهودی، تهران: امیرکبیر.
۱۱. پلینو، جک، و روی آلتون (۱۳۷۵). فرهنگ روابط بین‌الملل، ترجمه رحمت‌اله مقدم، تهران: زوار.
۱۲. پیرمحمدی، سعید (۱۳۹۵). شاخص‌های قدرت نرم دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران، مجله سیاست دفاعی، سال بیست و چهارم، ۲۴(۹۵)، ص ۹-۳۴.
۱۳. توکویل، الکسی (۱۳۶۹). انقلاب فرانسه و رژیم پیش از آن، تهران: نقره.
۱۴. جمال‌زاده، ناصر (۱۳۹۱). قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران و نظریه صدور فرهنگی انقلاب، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۱(۴)، ص ۶۱-۸۶.
۱۵. جمال‌زاده، ناصر (۱۳۹۱). گفتارهایی درباره انقلاب اسلامی، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).

۱۶. حجت‌زاده، عبدالحسین (۱۳۸۲). یک جانبه‌گرایی آمریکا و صلح جهانی، ماهنامه نگاه، ۴ (۴۰).
۱۷. خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۷۸). صحیفه نور، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام.
۱۸. دولاندلن، ش. (۱۳۶۸). تاریخ جهانی، ترجمه احمد بهمنش. ج ۲، تهران: دانشگاه تهران.
۱۹. دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال، و مهدی فرازی (۱۳۹۱). بیداری اسلامی و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، ۹ (۲۸)، ۱۶۳-۱۹۰.
۲۰. راجی، سیدمحمدحسین، و سیدمحمدرضا خاتمی (۱۴۰۰). صعود چهل ساله، قم: نهاد نمایندگی ولی فقیه در دانشگاه‌ها.
۲۱. رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۶). توسعه و تضاد (کوششی در جهت تحلیل انقلاب اسلامی و مسائل اجتماعی ایران)، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
۲۲. زرگر، علیرضا (۱۳۹۷). واکاوی تأثیر گفتمان سیاست اسلامی امام خمینی علیه‌السلام بر روشنگری اسلامی، پژوهشنامه متین، ۲۰ (۷۸)، ص ۳۳-۵۲.
۲۳. ساعد، نادر (۱۳۸۹). دیپلماسی دفاعی: تأملی شناختی و کاوش در مبادی، فصلنامه راهبرد دفاعی، ۸ (۳۱)، ص ۶۳-۹۸.
۲۴. سرپرست سادات، سیدابراهیم (۱۳۹۸). جامعه‌پردازی در گام دوم انقلاب اسلامی با نظریه نظام انقلابی، نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۹ (۲)، ص ۲۸۱-۳۰۲.
۲۵. سرپرست سادات، سیدابراهیم (۱۳۹۴). «ظرفیت‌های قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در تمدن‌سازی»، امنیت‌پژوهی، ۱۴ (۵۰)، ص ۱۰۵-۱۲۵.
۲۶. برشتین، سرژ، و پی‌یر میلزا (۱۳۷۰). تاریخ قرن بیستم، ترجمه امان‌الله ترجمان، مشهد: آستان قدس رضوی.
۲۷. عیوضی، محمدرحیم و محمدجواد هراتی (۱۳۹۰). درآمدی تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران، معارف، ص ۱۶۱-۱۶۵.
۲۸. قاسمی، بهزاد (۱۳۹۸). تاریخ انقلاب اسلامی ایران: تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام.
۲۹. قاسمی، بهزاد (۱۳۹۸). تاریخ تحولات انقلاب اسلامی از خرداد ۱۳۴۲ تا خرداد ۱۳۶۸: ماهنامه جنبش‌ها و نهضت‌های رهایی‌بخش، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام.
۳۰. قاسمی، بهزاد (۱۳۹۷). ژئوپلیتیک محور مقاومت و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران؛ براساس گفتمان انقلاب اسلامی، آفاق و امنیت، ۱۱ (۳۸)، ص ۵-۳۳.

۳۱. قیومی‌پور، رضا (۱۳۹۷). ایران ۲۰: روند پژوهی چهل سالگی جمهوری اسلامی ایران، تهران: دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام).
۳۲. کیوان حسینی، سیداصغر (۱۳۸۴). جایگاه مقوله دفاع همه‌جانبه در اندیشه فقهی-سیاسی امام خمینی (علیه‌السلام)، مطالعات بسیج، ۸ (۲۹). ص ۵-۲۸.
۳۳. گلدستون، جک (۱۳۸۵). مطالعاتی نظری، تطبیقی و تاریخی در باب انقلاب‌ها، ترجمه محمدتقی دلفروز، چاپ اول، تهران: کویر.
۳۴. لپیست، سیمور مارتین (۱۳۷۴). مشروعیت و کارآمدی، ترجمه رضا زیب، مجله فرهنگ توسعه، ۱۸.
۳۵. ماله، آلبر (۱۳۶۳)، تاریخ قرون جدید، ترجمه فخرالدین شادمان، تهران: دنیای کتاب.
۳۶. ماله، آلبر و ژوا ایزاک (۱۳۶۴)، تاریخ قرن هجدهم: انقلاب فرانسه و امپراتوری ناپلئون، ترجمه رشید یاسمی، تهران: انتشارات جیبی.
۳۷. محمودی‌کیا، محمد (۱۴۰۱) تحلیلی بر عوامل مؤثر در تاب‌آوری جمهوری اسلامی ایران در برابر تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی، فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۵ (۵)، ص ۶۱۰-۶۳۷.
۳۸. ملکوتیان، مصطفی (۱۳۸۲) تأثیرات منطقه‌ای و جهانی انقلاب اسلامی ایران، مجله مطالعات انقلاب اسلامی، ۶۱، ص ۲۶۵-۲۸۵.
۳۹. ملکوتیان، مصطفی (۱۳۹۱)، نقد و نظر: نتایج و دستاوردهای انقلاب اسلامی در ۳۴ سال گذشته، کیهان فرهنگی، ص ۳۱۳-۳۱۵، ۴۰-۴۳.
۴۰. نقیب‌زاده، احمد (۱۳۸۳) بازخوانی نظم برخاسته از معاهدات وستفالی، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۶۵، ص ۱۸۷-۲۱۴.
۴۱. هاوگن، برندا (۱۳۸۹) بنیتو موسولینی: دیکتاتور فاشیست ایتالیا، ترجمه رضا علیزاده، تهران: ققنوس.
42. Goldstone, Jack. (2009). Rethinking Revolution: Integrating Origins, Processes, and Outcomes, *CSSAAME (Comparative Studies of South Asia, Africa, and the Middle East)*, 29, 8-32.
43. Rubin, Jennifer. (2013). *U.S. retreat means Iran's grows*. The Washington Post, February 19, <http://www.washingtonpost.com>.